

Babus Antal, a kisregényt író Penckófer János (és irodalomtörténész alteregója, Eperjesi Penckófer).

A kötet számtalan érdekes írása közül még legalább két-től nem lehet nem szólni. Két ellentétes alkatú, de jellegzetes Márkus-írás. Az egyik már-már a teljesség élményét nyújtó műelemzés Szilágyi István remekéről, a *Hollóidőről*. Olyan tanulmányok rokona, mint amilyent szerzőnk korábban Bertók László *Három az ötödikenjéről*, Závada Pál *Jadvigájáról* vagy Oravecz Imre *Halászóemberéről* írt. Akár amazok, a *Titkok pályáján kerengeni* is megkerülhetetlen, alapvető lesz az életmű későbbi összegzése során.

Már az eddigiekből is sejthettük, Márkus *filippikákat* is kedvvel ír: olyan leleplező, ködoszlató vitairatokat, mint amilyen korábban a Határ Győző irodalomtörténetéről írott *A tárgyszeretet szörnyetege*. A *Hozsanna neked, Wass Albert?* több szempontból is kiemelkedő fontosságú kritika.

Honi irodalmi életünk hemzseg a tisztázatlanságoktól. Tévképzettekől, kényszerképzettekől. S hiába a tekintélyes struktúrájú és presztízszű – igaz, minduntalan központi fogyókúrára fogott – folyóirat-kultúránk, nem párosul magas szintű vitakultúrával. S itt elsősorban nem a viták hangnemére gondolok, hanem arra: egészségesen működő, nem megfélemlített, önvédő mechanizmusait működtető társadalomban a vita hivatott arra, hogy mint a friss levegő, kiszellőztesse tudatunk dohosodó, penészedő kamráit. Akkor is sürgető volna a szemléletek ütköztetése legalább az irodalom berkein belül, ha – rezignáltan vagy kétségbeesetten – tudomásul kell vennünk, hogy az írott szó mind kevésbé képes kiirtani gondolkodásunkból az elektronikus médiumok terjesztette penészpórákat. Kereskedelmi és közszolgálati televíziók közfelkiáltással nevezik irodalmi életünk két *hubját*, Varró Dánielt „honi költészetünk legfényesebb csillagának”, illetve Faludy Györgyöt „a legnagyobb élő magyar költőnek”, teszik meg könyves haccacaré egyik emblematikus figurájának Gerlóczy Márton. Csöppet sem zavartatva attól a körülménytől, hogy a mértékadó kritika – igaz, csupán nyomtatott formában – egyelőre csak várja Varró Dánieltől a komoly és értékes művet, Faludy György lírása kapcsán Kulcsár-Szabó Zoltán fogalmazta meg néhány éve – az ÉS-ben – nagyon komoly és komolyan veendő kételyeit, Gerlóczyt pedig – hivatkozhatunk akár Radnóti Sándor Holmi-béli *nyílt levelére* (kritikára sem méltatta a szerző művét) – egyelőre írónak sem tartja a magyar irodalomkritika.

Ebben a közegben különösen fontos, bátor tett a Wass Albert-kultusz borzalmas vadhajtásait lenyesegető írás. Mert bár igaz: a tévécsatornák többsége sajnos csak Wass Albert-szoborról beszél (művek helyett), a Hír TV kulturális műsoraiban gerjesztett kultikus rajongás sem ártalmatlan. Wass Albert jó író (és annál jóval gyengébb költő) – de semmiképpen nem elsővonalbeli regényíróként sem.

Csakhogy a legnagyobb írónak is ártana az a „habzó túlzás” (362.), amellyel a két emlékkötet szerkesztői és szerzői fölnövesztik alakját. Márkus sorra leplezi le, a tények erejével, a Wass erdélyi tevékenységével, Nobel-díj-jelöltségével, népszerűségével, halálával kapcsolatos híreszteléseket, legendákat, tév- és rögeszméket. Nem takarékoskodik a munícióval, de nem csípőből tüzel: hihetetlen mennyiségű háttéranyaggal bástyázza körül magát és érveit. Jó szolgálatot téve, nem utolsósorban, Wass Albertnek is.

Ezt a jó szolgálatot a magyar könyvkiadás nem mindig viszonzozza. Az igényes kivitelű, alaposan szerkesztett *Külön sors – külön irodalom* után lelombozó látni a *Tények és képzetek* nyomdai kivitelezését: a szembántó szedéstükröt és a sok fattyúsort. (Még fejezet is kezdődik lap alján.) Az is igaz persze, ha a Felsőmagyarország Kiadó (és sok társa) irodalmi jelentőségéhez mérten kapna pályázati támogatásokat (Vízjel című irodalomtörténeti tanulmányosorozatuk – ebben jelent meg Márkus könyve is – irodalmi értékét tekintve kiváló), akkor ők is kemény kötésben, igényesebb nyomdatechnikával tudnának könyveket kiadni. Meg persze nagyobb példányszámban és nem megalázó szerzői honoráriumokkal. De valahogy a konzervatív vagy nemzeti táborhoz sorolt intézmények és alkotók ritkán erősödnek a kulturális háló sokhuzalú csomópontjává. Mint ha csak spontán, a dolgok természetéből következően.

A *Tények és képzetek* írója sem hubja a magyar irodalom intézményes hálózatának. De méltán olvasók sokaságának kedvence és iránymutatója. Felkészültsége, egyenessége, bátorsága imponáló. S lehet-e, érdemes-e másként a hubok habzó árával szemben, mint ezzel a szellemi fölényel?

Nagy Gábor

Hősmondák, történeti regék a gyerekeknek

Lázár Ervin:
Magyar mondák
Osiris Kiadó, Bp. 2005.

Írók és pedagógusok egybehangzó véleménye, hogy legnehezebb jó könyvekkel a nagyobbacska gyerekek, a tíztizenhárom évesek ízlését kiszolgálni. Ebben az átmeneti életkorban gyorsan változik, forrong az ízlés. Már nem a mesék, a beszélni tanító s a világ alapismereteire rácsodálkozó gyerekversek világában él a kamaszodó gyerek, de még idegenek tőle a felnőtt ember gondterhelt, csodátlan mindennapjai. Világszerte a pubertáskornak szóló irodalom a legszegényesebb, s az ilyen művek közt legritkább a remekmű. Mark Twain Tom Sawyer- és *Huckleberry Finn-regényei*, a *Koldus és királyfi* vagy a mi Molnár Fe-

rencünk mindenütt számfűlesre olvasott könyve, *A Pál utcai fiúk* olyan ritka gyöngyszemek, amelyeket egy bő évszázad igyekezete sem tudott még fölülmúlni, megközelíteni is csak ritkán. Jobbára csak az olyan művek versengenek velük, amelyeket valamelyik nagy író eredetileg a felnőtteknek írt, de a társadalom „kinötte őket”, s a mai ember már túlságosan naivnak érzi szemléletüket. Ilyenek a Verne-regények, az idősebb Dumas regényfolyamai, ilyenek Gárdonyi és részben Jókai történelmi regényei, és talán ilyennek mondható Arany *Toldija* is. Ezekben persze a felnőtt is változatlanul örömet leli, mert az olvasmány saját ifjúságát idézi fel; gyönyörködünk a nyelv, a stílus szépségében, de az életről szerzett tudásunk bővítéséért más művekhez fordulunk.

Nemcsak mi, magyarok, hanem a földkerekség valamennyi népe érzékeli, hogy mekkora eltérés van a nemzeti önazonosságunkat alakító és hordozó gyerekkori történelmi olvasmányok és a rideg valóság között. A felnőtt nem akkor bólint egyetértően, amikor azt olvassa a tankönyvben, hogy a magyar nemesek harsányan „életüket és vérüket” ajánlották föl az uralkodóért, hanem amikor csöndben hozzátették: „de lovat és zabot, azt nem”.

A tíz-tizenkét éves gyerek félúton van a múlt érzelmi és értelmi feldolgozása közt. Ekkor dől el, hogy értelmük harmóniát alkot-e érzelmeikkel, s a rideg, bizonyítható tények tudása kioltja-e bennük a hagyomány iránti szeretetüket, vagy megfér a belátással, azzal, hogy a helyes és fölemelő érzések akkor sem válnak érvénytelenné, ha ellenük hat vagy keresztezi őket a szükség, az érdek. A pubertáskori olvasóknak kínált irodalom akkor jó, ha egyidejűleg érvényesül benne a felvilágosítás és a nagy érzések – a hűség, bátorság, önfeláldozás, a jóra való készség – tisztelete és vonzereje. Nem igaz, hogy a gyerek csak szórakozni szeret, tanulni nem. Igenis tanulni szeretne, tudásra vágyik, erre hajtják ösztönei: ki akarja ismerni az élet titkait. Nem az információt, hanem az unalmat utálja.

Lázár Ervin arra vállalkozott, hogy némiképpen fölfrissíti a magyar történelmi mondavilágot, amelynek feldolgozása százötven esztendeje alig tartott lépést nyelvünk és közízlésünk alakulásával a klasszikus költők, Vörösmarty, Arany, Petőfi, Garay János elbeszélő költészete és a nagy mesélő, Benedek Elek *Magyar mese- és mondavilág* című munkája óta. Megítélésem szerint Lázár nagy-szerűen eltalálta azt a hangnemet, amely a mai gyerekekhez még közelebb hozza a nemzeti múltat, mint Elek apó (és más régi mesélők, például a ma már ritkábban hozzáférhető Gaál Mózes vagy a mondákat a mai fiatalság számára túlon túl naivan megverselő Pósa Lajos) még oly szép mondafeldolgozásai. Lázár figyelembe veszi, hogy a mai gyerekek már-már természetesnek veszik azokat a té-

véfilmeket, amelyek iszonyatot keltően érzékletes horror-jelenetekben dúskálva idézik föl a Jó és a Gonosz harcát, amelyben a borzalmas látvány éppen az erkölcsi tanulságot fedi el. S ami legalább ilyen súlyos hiba: naturalista giccsek alakítják a serdülő félben levők ízlését. A mai gyerek érzelmei nem szegényesebbek, mint a régieké, csak nehezebb őket becsapni. És biztos vagyok abban, hogy mi, háborús gyerekek vadabbak voltunk a mostaniaknál: a horror 1944–45-ben még jobban „házhöz jött” mindnyájunkhoz, mint a mai tévézűzőkhöz.

Régóta, legalább a német Hauff, Bechstein, a Grimm testvérek meséi óta folyik a vita arról, hogy milyen ingerekkel szabad bombázni a növekvő nemzedék idegrendszerét. A mérték nyilván itt is meghatározó szempont. A gyerekek igenis szüksége van izgalomra és erős ingerekre, de úgy, hogy az elrettentő példákat és emberi tulajdonságokat ellensúlyozzák a vonzó és épületes esetek. Lázár Ervin éppen ezt a mértéket találta meg könyvében.

Nem lehet megszépíteni a nemzeti múltat, mint a kiretusált fényképet, amelyen eltüntették a szeplőket és az előnytelen, vénülsőről, szenvedésről és kegyetlenségről árulkodó ráncokat. Ugyanakkor meg kell mutatni, hogy milyen súlyos hibákat követtek el, vagy milyen felelőtlenek voltak „bölc és balgatóg őseink” (Veres Péterrel mondva), amikor a honfoglalás utáni évtizedekben kalandorokként zaklatták az európai népeket, amikor belső viszályokkal gyöngítették hazánkat, ahelyett, hogy az idegen hódítók ellen fogták volna össze az erőket. Vagy amikor a nagyurak szándékosan gyöngé kezű királyt ültettek trónra, hogy tetszésük szerint prédálhassák az ország vagyont. Az ilyen tanulságok a mában is segítik eligazodni a hűröznben élő gyereket. S nemcsak érdemes, hanem kívánatos is fölidézni a múltból István király határozottságát, amellyel megalapozta a fejlettebb európai országokéhoz hasonló, civilizált, keresztény Magyarországot, és drákói szigorral vetett véget a törvényszegésnek. Érdemes minél sebben megmutatni a gyerekeknek István király, Szent László, az Anjouk, Zsigmond vagy a Hunyadiak eredményes, nemcsak a hódító és a honvédő háborúban, hanem a békés fejlődésben is jeleskedő, sikeres döntéseit, országlását.

Több-kevesebb sikerrel sokan megpróbálták már, hogy korszerűbbel, „maibbal” cseréljék föl „Elek apó”, Móra Ferenc és más régi kiválóságok serdülőknek írt történelmi mondáit. Ennek sikeréhez nem elég ismerni a mai ízlés változásait, ehhez az egykoriak stílusérzéke, írástudói kvalitása, erkölcsi érzéke és alighanem emlékezőtehetsége szükséges. Minden ellenkező híreszteléssel szemben, az író elsősorban nem a jó pedagógus szerepét akarja átvenni. Ellenkezőleg, ő maga válik gyermekké is, miközben a bölcs, mértékű felnőtt szere-

pérről se mond le természetesen. Önmagában idézi föl saját gyerekkorát – ez a legfontosabb –, és azt a saját gyerekeiről szerzett tapasztalataival szembesítve mesél, szórakoztat és nevel. Azt már tudjuk, hogy a kisgyerekek és a felnőttek mennyire szeretik Lázár Ervin meséit. Most már a nagyobbakon a sor.

Szeretném, ha az olvasóközönség észrevenné, hogy nagyon fontos könyv született. Példásan szép stílusban tartott művel gazdagodott az ifjúsági irodalom, amelyre régóta vártak a tanítók, a szülők és – reményeim szerint – az olvasást mégis megszerető gyerekek.

Alföldy Jenő

**Elátkozott,
darabjaira hullott
regény**

Rott József:
*Csaposok, cselédek,
csavargók*
Barbaricum Könyvműhely,
Karcag, 2004.

Rott József Greve-díjas író, mintha a XIX. századvégi prózáírók – gondolok itt elsősorban Petelei Istvánra és Bródy Sándorra – kortársa lenne. Olyan helyzeteket, sorsokat, arcéleket rajzol meg, melyek túlságosan kisstílusúak ahhoz, hogy bármiféle heroizmust láthassunk mögéjük, mégis elég hősi-esek ahhoz, hogy végleg feledésbe merüljenek. Rott József a határhelyzetben élő emberek írója, azoké, akiket valamilyen erkölcsi paradoxon határoz meg, azoké, akik felett hajlamosak vagyunk pálcát törni, de ugyanúgy képesek vagyunk felmenteni őket vétkeik alól. Éppen ezért rokonítható írói világa a magyar novellát a székely balladából táplálkozva megújító Peteleivel, és a *Nyomor* naturalista írójával, Bródy Sándoréval. A *Csaposok, cselédek, csavargók* írója mégis egyéni, innovatív hangot képvisel kortárs prózánk széles palettáján. Deheroizált hősei mögé minden egyes esetben élénk és pontos szociografikus tablót fest, az olvasót örök bizonytalanságban tartva, hogy az előtérben álló emberi sors vagy a háttérben álló társadalmi látkép érdekesebb-e. A feszültség így sokkal élesebb az egyes novellák nyelvi felépítményében, szerkezetében, mint a cselekményben. Rott József novellisztikája mintha hidat verne a (poszt)modern szövegirodalom és a hagyományos, cselekményes széppróza között. Különös elbeszéléstechnikai erénye, hogy előszeretettel váltogatja a nézőpontokat, gyakran megeskik, hogy a háttérben álló kocsmái hősök egymás szavába vágva mesélik el a központban álló szereplő történetét, vagy pedig, mint egyik legjobban sikerült elbeszélésében, a *Cselédszerelem*ben is teszi, az egyik központi alak tudatán szüri át a valóságos cselekményeket.

Rott József azonban ebben a kötetben más szempontból is átlépi az elbeszélések szabályait, és erős motívumrendszereinek köszönhetően Bodor Ádám *Sinistra körzet*éhez hasonló összetett regényt alkot. Mintha egy kistérség – sőt az olvasó gyakorta azt érzi, hogy csak egyetlen falu – történetét rajzolná meg, gondosan időrendbe illesztve az elbeszéléseket. Szereplői bár többnyire ide-oda hányódó, befejezhetetlen és folytathatatlan életet élnek, azért egy apró családregény is kirajzolódik a háttérben, a Mérészék családregénye, melyet nem is a generációs viszonyok, konfliktusok teremtenek meg, hanem az apáról-fiúra szálló borbélymesterség. Ez a Mérész-história egyetlen elbeszélés erejéig aztán a szociografikus háttér-tablóból az előtérbe emelkedik (*Megbocsátás*), ahol a halott apa és az élő fiú jelleme egymásnak feszül, konfliktus mégsem teremődik, mivel két különböző létrendhez tartoznak. Rott József amúgyis gyakran különböző, egymásból elérhetetlen történéssíkokba helyezi a különböző értékrendeket, vagyis a feszültség lehetetlenségével teremt feszültséget. A valós konfliktusoknál mintha jobban érdekelnék a lehetséges konfliktushelyzetek.

A kötet legerőteljesebb motívuma mégis az árvíz, mintha ez az emberi világ felett álló erő lenne valójában a világ (újra)alkotója, mely közvetlenül vagy közvetve gyökeresen változtat meg, tesz tönkre emberi sorsokat. Éppen ezért pontos megfigyelésre vallanak Papp Endrének a *Csaposok, cselédek, csavargók* hátlapján olvasható szavai: „*Rott József történeteinek szereplői... hordoznak magukban valamit... a víz alapelvéből is. Két lábbal állnak a földön, mégis a vízhez hasonlóan tudnak idomulni bármire, betöltik a kínálkozó réseket.*” A hősök életét sokkal inkább e (bennük is jelenlévő) természeti erő alakítja, eltávolodva *sorstól és morstól*, mint a saját maguk által felépített személyiség. Sőt nincs is személyiségük, amit felépítettek volna, mintha mindenkit a víz teremtett volna meg. Rott Józsefnél az ember sokkal inkább ökológiai tényező, mint saját magából építkező lény. Talán épp ezáltal lesznek a Rott-hősök mégis rokonszenvesek, lehetetlen őket erkölcsi mércével körbefogni, ahogy egy természetfilmben se lehet elítélni a gazellát felzabáló oroszlánt. Nincs ember, természet van. Mégsem öncélú naturalizmus ez, mert éppen azokban a pillanatokban rajzolódik a művek hőseinek a legemberibb arca, amikor a náluknál nagyobb erők hatására tehetetlené válnak, amikor alábuknak saját pokluk legsötétebb bugyraiba. Mintha Rott József azt hangsúlyozná, hogy az embernek nevezett ökológiai tényező bukása által teremődik meg az az érték, amit emberségnek nevezünk. Ennek a prózának ezért erénye, hogy a mai világ sikereiből építkező személyiség mítoszának alternatívát teremt a saját bukásából felépülő ember mítoszával.

Ijjas Tamás